

УДК 343.28/.29

<http://doi.org/10.5281/zenodo.192594>

В.С. Ворона

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Анотація. У статті розглядається питання про види спеціальних засад призначення покарання. Аналізуються різні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо видів спеціальних засад призначення покарання. Автор формулює власний перелік видів спеціальних засад призначення покарання.

Ключові слова: види спеціальних засад призначення покарання, спеціальні засади призначення покарання, призначення покарання.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о видах специальных начал назначения наказания. Проанализированы разные подходы отечественных и зарубежных учёных относительно видов специальных начал назначения наказания. Автор формулирует собственный перечень видов специальных начал назначения наказания.

Ключевые слова: виды специальных начал назначения наказания, специальные начала назначения наказания, назначение наказания.

Abstract. The article discusses the types of special beginnings of sentencing. Analyzed different approaches of domestic and foreign scientists about the kinds of special beginnings of sentencing. The author formulates his own list of special beginnings of sentencing.

Key words: types of special beginnings of sentencing, special beginnings of sentencing, sentencing.

Спеціальні засади призначення покарання, як і загальні засади, є неоднорідними та різняться між собою. Обумовлено це, перш за все, змістом та роллю кожної з таких засад при призначенні покарання.

Для комплексного дослідження спеціальних засад важливо не лише мати уявлення про їх зміст та поняття в цілому, але й розуміти, які саме правила призначення покарання є спеціальними.

Відповідь можна було б знайти в нормативних джерелах чи в наукових доктринах. Але законодавець не дає виключного переліку спеціальних засад. Більше того, вони знаходяться не лише в розділі XI КК України, який присвячено призначенню покарання, а й в інших розділах, які, на перший погляд, не мають жодного відношення до даного питання.

В науці ж кримінального права думки щодо видів таких засад значно різняться. Питання щодо видів спеціальних засад призначення покарання були предметом дослідження М.І. Бажанова, Є.В. Благова, О.О. Дудорова, Д.С. Дядькіна, О.В. Євдокімової, О.С. Жумаєва, В.В. Полтавець, Т.В. Сахарук, В.І. Тютюгіна, Р.Н. Хамітова, Ю.В. Шинкарьова, А.М. Ященко та інших вчених.

Метою даної статті є встановлення переліку видів спеціальних засад призначення покарання, який би відповідав сучасному стану розвитку кримінального права та законодавства.

Складність дослідження означеного питання полягає в тому, що вчені неоднаково підходять до вирішення питання щодо видів спеціальних засад та відносять до них різні правила призначення покарання. Одні з них включають до таких засад значну кількість правил призначення покарання.

Так, Є.В. Благов вважає, що спеціальними засадами призначення покарання можна називати правила про особливості щодо:

- 1) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено за даний злочин;
- 2) призначення покарання при вердикті присяжних засідателів про поблажливість;
- 3) призначення покарання за незакінчений злочин;
- 4) призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті;
- 5) призначення покарання при рецидиві злочинів;
- 6) призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків;
- 7) призначення покарання неповнолітнім;
- 8) призначення покарання, якщо особа трималась під вартою;
- 9) призначення покарання громадянам РФ та особам, які в ній постійно мешкають без громадянства, що не може перевищувати верхньої межі санкції, передбаченої законом іноземної держави, на території якої було вчинено злочин;
- 10) випадки не призначення смертної кари і довічного позбавлення волі згідно з ч. 4 ст. 78 КК РФ;
- 11) призначення покарання у випадку згоди з пред'явленим обвинуваченням [1, с. 22–27].

Ще один російський вчений Д.С. Дядькін відносить до спеціальних засад призначення покарання:

- 1) правила врахування окремих пом'якшувальних покарання обставин;
- 2) правила врахування виключних обставин для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено за даний злочин;
- 3) правила врахування при призначенні покарання вердикту присяжних засідателів про поблажливість;
- 4) правила врахування незакінченого злочину;
- 5) правила врахування співучасті у злочині;
- 6) правила врахування рецидиву злочинів;
- 7) правила врахування сукупності злочинів;
- 8) правила врахування сукупності вироків;
- 9) правила врахування неповноліття винного;
- 10) правила врахування особливого порядку судового розгляду;
- 11) правила призначення покарання при амністії та помилуванні;
- 12) правила обчислення та складання строків покарань, зарахування і заміни покарання;
- 13) правила умовного засудження;

14) правила врахування при призначенні покарання в РФ верхньої межі санкції, передбаченої законом іноземної держави, на території якої було скоєно злочин;

15) правила призначення виключних видів покарання: позбавлення спеціального, військового чи почесного звання, класного чину та державних нагород, довічного позбавлення волі і смертної кари [2, с. 316–317].

У свою чергу, інші вчені навпаки обмежуються більш стислим переліком видів спеціальних засад. Наприклад, О.С. Жумаєв розглядає спеціальні засади призначення покарання лише за одиничний злочин:

- 1) призначення покарання за наявності пом'якшувальних обставин;
- 2) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено за даний злочин;
- 3) призначення покарання при вердикті присяжних засідателів про поблажливість;
- 4) призначення покарання за незакінчений злочин;
- 5) призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті;
- 6) призначення покарання при рецидиві злочинів [3, с. 69, 153].

Такий підхід щодо видів спеціальних засад розділяє й Р.Н. Хамітов, однак вказує, що відомі й інші спеціальні засади, а саме щодо призначення покарання за сукупністю злочинів, призначення покарання за сукупністю вироків, порядку визначення строків покарань при їх складанні, обчислення строків покарань і зарахування покарань [4, с. 20].

Як ми бачимо, дослідження видів спеціальних засад призначення покарання закріплених у кримінальному праві та законодавстві РФ є корисним для розуміння загальної картини про їх види. Проте, привертає увагу наявність не характерних для українського законодавства правил, що регулюють, наприклад, призначення покарання при вердикті присяжних засідателів про поблажливість або при рецидиві. Тому слід переходити до аналізу видів спеціальних засад з урахуванням особливостей кримінального права України.

Вітчизняні вчені інакше підходять до означеної проблеми. На думку В.В. Полтавець, до спеціальних засад призначення покарання належать: правила призначення покарання особі, яку визнано судом обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК України); правила призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК); правила призначення покарання за незакінчений злочин і злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК), правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) і сукупністю вироків (ст. 71 КК), правила призначення покарання неповнолітнім (ст. 103 КК) [5, с. 17].

Проте, за твердженням О.О. Дудорова, до них можна віднести правила: призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК); призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК); призначення покарання особі, яка вчинила незакінчений злочин або злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК); призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК); призначення покарання

за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69–1); призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків (ст.ст. 70, 71 КК); призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 КК) [6, с. 122].

Тобто, крім наведених В.В. Полтавець спеціальних засад призначення покарання, О.О. Дудоров називає також правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом та призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання. На наш погляд, така думка є доречною, оскільки названі правила призначення покарання за своєю природою є спеціальними і входять до системи спеціальних засад призначення покарання.

О.В. Євдокімова значно розширює цей перелік і на її переконання до спеціальних засад відносяться правила, закріплені у ст. 5 КК (щодо врахування зворотної дії закону), ч. 2 ст. 20 КК (врахування обмеженої осудності), ч. 3 ст. 43 КК (виконання спецзавдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації), ч. 4 ст. 49 КК (давність притягнення до кримінальної відповідальності), ч. 4 ст. 52 КК (порядок застосування основних і додаткових покарань), статті 53, 63, 64 КК (особливості призначення окремих видів покарання), ст. 68 КК (призначення покарання за незакінчений злочин і злочин, учинений у співучасті), ст. 69 КК (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом), ст. 69-1 КК (призначення покарання за наявності пом'якшувальних обставин), статті 70, 71, ч. 3 ст. 78, ч. 6 ст. 79, ч. 4 ст. 81, ч. 6 ст. 82, ч. 6 ст. 83, ч. 5 ст. 107 КК (призначення покарання при множинності злочинів), ст. 72 КК (правила складання покарань і врахування попереднього ув'язнення), ст. 77 КК (призначення додаткових покарань у разі призначення покарання з випробуванням), ч. 4 ст. 95 КК (призначення покарання при припиненні застосування примусових заходів медичного характеру), статті 98 ? 103 КК (призначення покарання неповнолітнім) [7, с. 154–155].

Однак, на наше переконання, деякі правила в даному переліку навряд чи можна віднести до спеціальних засад. Мова йде, перш за все, про правила складання покарань і врахування попереднього ув'язнення, призначення додаткових покарань у разі призначення покарання з випробуванням. Оскільки спеціальні засади при призначенні покарання спрямовані на врахування специфіки суб'єкта злочину та особливостей злочинного діяння, чого не відбувається, наприклад, при складанні покарань.

Також зустрічаються намагання вчених певним чином скомбінувати види спеціальних засад у певні групи. Як стверджує Т.В. Сахарук, до спеціальних засад слід відносити:

- 1) порядок призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК);
- 2) більш суворого покарання, ніж передбачено законом (ст.ст. 70, 71 КК);
- 3) заміну несплаченої суми штрафу, у разі неможливості її сплатити, покаранням у вигляді виправних робіт або громадськими роботами (ч. 4 ст. 53 КК) [8, с. 11].

У свою чергу А.М. Ященко вважає, що спеціальні засади призначення покарання можуть бути поділені на чотири групи:

1) правила, згідно з якими обмежується максимальний строк або розмір найбільш суворого покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкції частини статті) Особливої частини КК (ч. 3 ст. 43, ч. 2 і 3 ст. 68, ст. 69-1, ч. 3 ст. 102 КК України);

2) правила призначення узгодженого або більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 5 ст. 65, ст. 69 КК України);

3) правила призначення більш суворого покарання, ніж передбачено санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК або більш суворого покарання, ніж максимально можливого для відповідного виду покарання, передбаченого у Загальній частині КК (ч. 2 ст. 53, статті 70 і 71 КК України);

4) правила заміни не відбутої частини покарання на більш м'яке або заміни покарання на більш суворе та пом'якшення покарання (ст. 82, ч. 5 ст. 53, ч. 3 ст. 74 КК України тощо) [9, с. 134].

Незважаючи на відмінність поглядів щодо досліджуваного питання, такі доробки науковців є важливими не лише для більш повного розуміння проблеми видів спеціальних засад, а й допоможуть певним чином систематизувати та класифікувати їх у подальшому.

Отже, проаналізувавши наведені варіанти виокремлення видів спеціальних засад призначення покарання, вважаємо найбільш прийнятним виділяти такі їх види:

- 1) призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК);
- 2) призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК);
- 3) призначення покарання за незакінчений злочин (ч. 1, 2, 3 ст. 68 КК);
- 4) призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті (ч. 4 ст. 68 КК);
- 5) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК);
- 6) призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1);
- 7) призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК);
- 8) призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК);
- 9) призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 КК);
- 10) призначення покарання, узгодженого сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК).

Поданий перелік спеціальних засад відповідає чинному законодавству та сучасному стану розвитку кримінально-правової науки, що значним чином полегшує їх комплексне дослідження з метою правильного використання спеціальних засад призначення покарання в правозастосовній практиці. А також дає підстави говорити про необхідність подальших наукових розробок, зокрема, щодо питання класифікації спеціальних засад призначення покарання.

Таким чином, встановлення переліку видів спеціальних засад дає змогу показати їх важливість, бо специфічні, не загальні правила призначення покарання, якими вони виступають, значно впливають на остаточний вид і міру покарання. І чим більша

кількість таких засад досліджена та науково розроблена, тим більша ймовірність винесення судом справедливого вироку у кожному окремому кримінальному провадженні з урахуванням всіх обставин справи.

Література

1. Благов Е.В. Теория применения уголовного права: автореф. дис. на соискан. учен. степени д-ра юрид. наук: специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.В. Благов. – Санкт-Петербург, 2005. – 32 с.;
2. Дядькин Д.С. Теоретические основы назначения уголовного наказания: алгоритмический подход / Д.С. Дядькин. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 510 с.;
3. Жумаев А.С. Специальные правила назначения наказания за единичное преступление: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Жумаев. – М., 2009. – 205 с.;
4. Хамитов Р.Н. Специальные правила назначения наказания за единичное преступление по российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Р.Н. Хамитов. – К., 2000. – 223 с.;
5. Полтавець В.В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальності 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Полтавець. – К., 2005. – 21 с.;
6. Дудоров О.О. Спеціальні засади призначення покарання / О.О. Дудоров // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 121–135;
7. Євдокімова О.В. Питання застосування спеціальних правил призначення покарання / О.В. Євдокімова // Проблеми законності. – 2013. – № 123. – С. 153–162;
8. Сахарук Т.В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Т.В. Сахарук. – К., 2006. – 20 с.;
9. Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія / А.М. Яценко. – Х.: ХНУВС, 2014. – 349 с.